

2

**ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ
ΣΕ ΘΕΜΑΤΑ ΠΡΟΣΒΑΣΙΜΟΤΗΤΑΣ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ
ΣΕ ΜΟΥΣΕΙΑ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ
ΜΙΑ ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ**

/

**TRAINING ACTIVITIES IN ISSUES OF ACCESS OF PERSONS WITH DISABILITIES
IN MUSEUMS AND ARCHAEOLOGICAL SITES
A CASE STUDY**

**Βασίλειος Αργυρόπουλος, Χαρίκλεια Κανάρη, Σοφία-Λευκή Χαμονικολάου /
Vassilios Argyropoulos, Charikleia Kanari, Sofia-Lefki Chamonikolaou***

ABSTRACT

The access of all people to culture is a fundamental human right and participation in cultural life is a presupposition for social inclusion and full participation in social life. Museums are institutions with an important cultural significance, with a wide educational and social role that are by their definition “open to all”. In this framework, the access of people with disabilities to museums is an issue of an increasing interest and of various relevant practices within museums. The discussion for the access of

*Ο Βασίλειος Αργυρόπουλος είναι Αναπληρωτής Καθηγητής στο Παιδαγωγικό Τμήμα Ειδικής Αγωγής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. vassargi@uth.gr
Η Χαρίκλεια Κανάρη είναι Εκπαιδευτικός Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης, Μουσειοπαιδαγωγός, Διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. kanarixarikleia@hotmail.com
Η Σοφία-Λευκή Χαμονικολάου είναι Φιλολόγος (Μ. SEd), Υποψήφια Διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. chamonik@uth.sed.gr

MuseumEdu 5 / October 2017, pp. 35-54.

Copyright © 2017 by Museum Education and Research Laboratory, University of Thessaly.
All rights of reproduction in any form reserved.

people with disabilities to museums includes the parameter of the museums' staff training in disability and accessibility issues. Indeed, it is generally accepted that museums' staff training in these issues helps to reduce prejudices and attitudinal barriers towards people with disabilities and also contributes to the development of appropriate behaviours and practices for the improvement of their access to museums. In Greece, the importance of museums' staff training in disability issues it is generally recognised and there are some examples of relevant practices from various organizations, authorities or museums. However, it seems that there is lack of a systematic policy towards this direction and also there are a lot of differences among these initiatives and practices regarding their content, objectives and target groups. In this framework, a training programme on accessibility issues for people with disabilities to museums and archaeological sites was designed and implemented by the University of Thessaly. The title of the training programme was "Culture/Special Education: Access of People with Disabilities and/or Special Educational Needs in the natural and cultural environment of museums and archaeological sites". The programme was implemented in the context of an Educational and Lifelong Learning Act (PEGA) and the participants were people of different disciplines with various specialties related to museum services and practices such as design of exhibitions, educational activities and programmes, etc. This paper describes the theoretical framework of the above training programme in conjunction with its constituents and implementation. The great interest for participation in the present programme as well as the consistency of all trainees towards the requirements of the programme confirm the necessity of the museums' staff training in disability issues and its significance for the improvement of the access of people with disabilities to museums.

Vassilios Argyropoulos is Associate Professor at the Department of Special Education, University of Thessaly, Greece. vassargi@uth.gr

Charikleia Kanari is Special Education Teacher and Museum Educator, with PhD title from the University of Thessaly, Greece. kanarixarikleia@hotmail.com

Sofia-Lefki Chamonikolaou is Philologist (MSEd) PhD Candidate of the University of Thessaly, Greece. chamonik@uth.sed.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η πρόσβαση όλων των ανθρώπων στα πολιτιστικά αγαθά αποτελεί θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα ενώ η συμμετοχή στην πολιτιστική ζωή είναι προϋπόθεση για την κοινωνική ένταξη και την πλήρη κοινωνική συμμετοχή. Τα μουσεία αποτελούν χώρους με ιδιαίτερη πολιτιστική βαρύτητα και με σημαντική εκπαιδευτική και κοινωνική διάσταση που είναι εξ ορισμού «ανοιχτά σε όλους». Μέσα στο πλαίσιο αυτό η πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία σε μουσεία, αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία αποτελεί

σήμερα ένα θέμα αυξανόμενου ενδιαφέροντος και αντίστοιχων πρακτικών. Στη συζήτηση για την προσβασιμότητα των ατόμων με αναπηρία σε χώρους πολιτισμού σημαντικός παράγοντας θεωρείται η επιμόρφωση του προσωπικού των χώρων αυτών σε θέματα αναπηρίας και προσβασιμότητας. Πράγματι, είναι γενικότερα αποδεκτό ότι η επιμόρφωση του προσωπικού των μουσείων σε αυτά τα θέματα συμβάλλει, μεταξύ άλλων, στην άρση προκαταλήψεων και στη μείωση φραγμών πρόσβασης που συνδέονται με στάσεις και συμπεριφορές, στην καλλιέργεια κατάλληλων συμπεριφορών απέναντι στα άτομα με αναπηρία και στην ανάπτυξη πρακτικών για τη βελτίωση της πρόσβασης στα μουσεία. Στη χώρα μας η σημασία της επιμόρφωσης του προσωπικού των μουσείων σε θέματα αναπηρίας αναγνωρίζεται γενικότερα και υπάρχουν ορισμένα παραδείγματα σχετικών πρωτοβουλιών και πρακτικών από διάφορους οργανισμούς, φορείς ή μουσεία. Παρόλ' αυτά, φαίνεται πως υπάρχει έλλειψη μιας συστηματικής πολιτικής προς αυτή την κατεύθυνση ενώ υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ αυτών των δράσεων ως το περιεχόμενο, τους στόχους και τους αποδέκτες. Μέσα στο πλαίσιο αυτό σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας ένα πρόγραμμα επιμόρφωσης σε θέματα προσβασιμότητας ατόμων με αναπηρία σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους. Ο τίτλος του προγράμματος επιμόρφωσης ήταν «Πολιτισμός/Ειδική Αγωγή. Η πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρίες ή/και Ειδικές Εκπαιδευτικές Ανάγκες στο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον των μουσείων και των αρχαιολογικών χώρων». Το πρόγραμμα υλοποιήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος δια Βίου Μάθησης ΑΕΙ για την Επικαιροποίηση Γνώσεων Αποφοίτων ΑΕΙ (ΠΕΓΑ) και οι συμμετέχοντες ήταν άτομα με διαφορετικές ειδικότητες που συνδέονται με ποικίλες υπηρεσίες και δράσεις μουσείων όπως ο σχεδιασμός εκθέσεων, εκπαιδευτικών δράσεων και προγραμμάτων, κ.λπ. Στο κείμενο που ακολουθεί παρουσιάζονται βασικά σημεία του θεωρητικού υπόβαθρου και της φιλοσοφίας του προγράμματος αυτού καθώς επίσης και στοιχεία σχετικά με το περιεχόμενο και τη διαδικασία υλοποίησής του. Το μεγάλο ενδιαφέρον για συμμετοχή στο πρόγραμμα καθώς και η συνέπεια των επιμορφούμενων στις απαιτήσεις του προγράμματος καταδεικνύουν και επιβεβαιώνουν την αναγκαιότητα οργάνωσης σχετικών επιμορφωτικών δράσεων για τη βελτίωση και την ενίσχυση της πρόσβασης των ατόμων με αναπηρία σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους.

Εισαγωγή

Η έννοια της πρόσβασης του κοινού στους χώρους και τις συλλογές των μουσείων είναι συνυφασμένη με το δημόσιο χαρακτήρα τους, τους σκοπούς και την ίδια τη λειτουργία τους ως ιδρύματα στην «υπηρεσία της κοινωνίας και της ανάπτυξής της» (<http://icom.museum/the-vision/museum-definition/>). Οι αλλαγές στη φιλοσοφία των μουσείων που σημειώθηκαν ήδη από τις τελευταίες δεκαετίες του αιώνα που πέρασε και το ενδιαφέρον για τους επισκέπτες των μουσείων, ανέδειξαν ποικίλες πτυχές του εκπαιδευτικού και κοινωνικού τους ρόλου (Γκαζή 2004· Νάκου 2001· Νικονάνου 2010· Vergo 1989). Η επικοινωνιακή πολιτική των μουσείων, η διεύρυνση του κοινού, η προσπάθεια άρσης ποικίλων φραγμών πρόσβασης που αντιμετωπίζουν διαφορετικές ομάδες κοινού για την πραγμάτωση του εκπαιδευτικού και κοινωνικού τους ρόλου καθώς και η άμβλυνση μορφών κοινωνικού διαχωρισμού φαίνεται να αποτελούν κεντρικά ζητήματα πολλών συζητήσεων (Αργυρόπουλος 2010· Αργυρόπουλος & Κανάρη 2011· Black 2005· Γκαζή 2004· Dodd & Sandell 1998· Hooper-Greenhill 1999, 2007· Νάκου 2001· Νικονάνου 2010). Μέσα στο πλαίσιο αυτό και παράλληλα με τις γενικότερες κοινωνικές αλλαγές και την απαίτηση για την παροχή ποιοτικών εμπειριών στους επισκέπτες των μουσείων, η έννοια της πρόσβασης, όπως επισημαίνει ο Warner (2013) δεν είναι στατική αλλά εξελισσόμενη. Πράγματι, η συζήτηση για την πρόσβαση δεν αφορά μόνο στην είσοδο και την παρουσία των ατόμων μέσα στο χώρο των μουσείων αλλά περιλαμβάνει όλες εκείνες τις ενέργειες και τις προσπάθειες των μουσείων να απευθυνθούν σε διαφορετικούς επισκέπτες και να παρέχουν ευκαιρίες ισότιμης πρόσβασης στο περιεχόμενο και στις υπηρεσίες τους (Νικονάνου 2010· Οικονόμου 2003· Warner 2013).

Η πρόσβαση ως έννοια περιλαμβάνει διαφορετικές διαστάσεις όπως είναι η φυσική, η αισθητηριακή, η διανοητική, οι στάσεις και οι συμπεριφορές που συναντά κανείς στο χώρο του μουσείου, η οικονομική, η πολιτισμική, η πρόσβαση στην πληροφορία, η πρόσβαση στη λήψη αποφάσεων, κ.λπ. (Dodd & Sandell 1998). Παράλληλα, σε μια κοινωνία που η τεχνολογία εξελίσσεται με ταχύτατους ρυθμούς, δημιουργούνται νέες απαιτήσεις και δυνατότητες αλλά και νέες προκλήσεις σε πτυχές της πρόσβασης, όπως για παράδειγμα η προσβασιμότητα στο διαδίκτυο και η αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών (Weisen 2004, 2008). Με βάση τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι διαφορετικοί άνθρωποι μπορεί να αντιμετωπίζουν διαφορετικούς φραγμούς πρόσβασης στο χώρο των μουσείων.

Η διαπίστωση της πολυδιάστατης φύσης της πρόσβασης ή αντίστοιχα των φραγμών πρόσβασης (Dodd & Sandell 1998) έχει ιδιαίτερη σημασία για ορισμένες κοινωνικές ομάδες και άτομα όπως για παράδειγμα τα άτομα με αναπηρία (Weisen 2008). Τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρείται ένα διαρκώς αυξανόμενο ενδιαφέρον για τη

διασφάλιση και βελτίωση της πρόσβασης των ατόμων με αναπηρία σε χώρους πολιτισμού γενικότερα αλλά και στα μουσεία ειδικότερα (Sandell & Dodd 2010· Τσιτούρη 2004· Weisen 2008). Τα μουσεία στη χώρα μας αλλά και διεθνώς έχουν κάνει σημαντικά βήματα για τη διευκόλυνση της πρόσβασης των ατόμων με αναπηρία με διαφορές, ωστόσο, ως προς τη συστηματικότητα, το είδος και την ποικιλία των σχετικών διευκολύνσεων, δράσεων και παροχών (EBU 2012· Νάκου 2010· Sandell & Dodd 2010· Τσιτούρη 2005). Παρόλ' αυτά είναι γενική διαπίστωση ότι τα άτομα με αναπηρία εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν ποικίλους φραγμούς πρόσβασης στα μουσεία (EBU 2012· Weisen 2008).

Στη συζήτηση για την πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία στα μουσεία παράλληλα με την αναγκαιότητα παροχής ενός εύρους παροχών και διευκολύνσεων ώστε να ανταποκρίνονται στις ανάγκες, τα ενδιαφέροντα και τις προσδοκίες διαφορετικών ατόμων (Reich κ.ά. 2011), ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται σε ζητήματα επιμόρφωσης του προσωπικού των μουσείων σε θέματα αναπηρίας και προσβασιμότητας (Argyropoulos κ.ά. 2016· McGinnis 1999· Νανιόπουλος & Μακρή 2004· Partington-Sollinger & Morgan 2011). Το παρόν άρθρο αναφέρεται σε ένα πρόγραμμα επιμόρφωσης για θέματα προσβασιμότητας των ατόμων με αναπηρία σε χώρους πολιτισμού όπως τα μουσεία και οι αρχαιολογικοί χώροι με τίτλο: «Πολιτισμός/Ειδική Αγωγή. Η πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρίες ή/και Ειδικές Ανάγκες στο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον των μουσείων και των αρχαιολογικών χώρων». Το πρόγραμμα υλοποιήθηκε από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας το 2014-2015 στο πλαίσιο του Προγράμματος Δια Βίου Μάθησης για την Επικαιροποίηση Γνώσεων Αποφοίτων ΑΕΙ (ΠΕΓΑ). Στις ενότητες που ακολουθούν παρουσιάζονται θεωρητικά ζητήματα για την αναγκαιότητα επιμόρφωσης του προσωπικού των μουσείων γενικότερα και ειδικότερα για θέματα προσβασιμότητας ατόμων με αναπηρία, ο σκοπός και η φιλοσοφία σχεδιασμού του προγράμματος, το περιεχόμενο καθώς και ζητήματα της υλοποίησής του.

Επιμόρφωση του προσωπικού των μουσείων σε θέματα αναπηρίας

Ο πολυδιάστατος εκπαιδευτικός και κοινωνικός ρόλος που έχουν και αναμένεται να αναπτύξουν τα σύγχρονα μουσεία (Black 2005) έχει αναδείξει την επικοινωνία με το κοινό ως μία από τις βασικότερες λειτουργίες κάθε μουσείου (Μούλιου & Μπούνια 1999). Η πολυπλοκότητα του ρόλου και των διαφορετικών εργασιών και δράσεων των μουσείων, οι διαφορετικές ειδικότητες που είναι απαραίτητες για τη στελέχωση των μουσείων σε συνδυασμό με τις αυξημένες και διαφορετικές απαιτήσεις για την επικοινωνία με το κοινό καθιστούν την εκπαίδευση του προσωπικού των μουσείων ιδιαίτερα σημαντική. Η εκπαίδευση αυτή μπορεί να περιλαμβάνει διαφορετικά ζητήματα και είναι σημαντική για όλα τα άτομα που εργάζονται σε ένα μουσείο ανεξάρτητα από τον ρόλο τους (π.χ. διευθυντές, επιμελητές εκθέσεων, φυλακτικό προσωπικό, άτομα που έρχονται σε άμεση επαφή με τους επισκέπτες και οργανώνουν διαφορετικές

δράσεις, κ.ά.) (Horjan 2011). Για το λόγο αυτό το ICOM (International Council of Museums) αλλά και το ICTOP (International Committee for the Training of Personnel) δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στην προώθηση προγραμμάτων επιμόρφωσης και κατάρτισης του προσωπικού των μουσείων ως μέρος της δια βίου εκπαίδευσης (Ruge 2011). Σε σχετικά κείμενα του ICTOP (Curricula Guidelines for Museums Professionals (2001) και Museum Professions-A European Frame of Reference (2008) όπως αναφέρονται από Ruge 2011) υπογραμμίζεται η σημασία της επιμόρφωσης για την απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων που είναι απαραίτητες για την αποτελεσματική εργασία στο μουσείο καθώς:

Τα μουσεία δημιουργήθηκαν από ανθρώπους για ανθρώπους. Η επιτυχία του στόχου βασίζεται στη γνώση, στην επίγνωση και στην υπευθυνότητα κάθε μέλους του προσωπικού. (Museum Professions-A European Frame of Reference 2008 όπως αναφέρεται από Ruge 2011:20).

Μέσα στο πλαίσιο αυτό γίνεται φανερό πως η επιμόρφωση σε θέματα αναπηρίας και προσβασιμότητας του προσωπικού των μουσείων είναι ιδιαίτερα σημαντική και οφείλει να είναι αναπόσπαστο μέρος μιας συστηματικής πολιτικής προσβασιμότητας των μουσείων (Council for Museums, Archives and Libraries 2001· McGinnis 1999· Νανιόπουλος & Μαρκή 2004). Για παράδειγμα, μια σημαντική παράμετρος που αναφέρεται από πολλούς ερευνητές για την πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία στα μουσεία είναι η συμπεριφορά και οι στάσεις του προσωπικού των μουσείων (Dodd & Sandell 1998· Partington-Sollinger & Morgan 2011· Reich κ.ά. 2011· Weisen 2008). Η επιμόρφωση του προσωπικού των μουσείων σε θέματα αναπηρίας μπορεί να συμβάλει στην άρση των προκαταλήψεων με σεβασμό στα ίδια τα άτομα με αναπηρία, στην αποφυγή μειωτικών συμπεριφορών και γενικότερα στην καλύτερη υποδοχή και εξυπηρέτησή τους (Καστρινάκη 2004· McGinnis 1999). Επιπλέον, η επιμόρφωση σε θέματα αναπηρίας και προσβασιμότητας συμβάλλει στην απόκτηση γνώσεων, στην επικαιροποίηση των γνώσεων που το προσωπικό των μουσείων πιθανά έχει, στην ενθάρρυνση για ανάληψη σχετικών πρωτοβουλιών και γενικότερα στην καλλιέργεια μεγαλύτερου επαγγελματισμού στον τομέα αυτό (Partington-Sollinger & Morgan 2011).

Στη χώρα μας η σημασία της επιμόρφωσης του προσωπικού των μουσείων αναγνωρίζεται γενικότερα και υπάρχουν παραδείγματα επιμορφωτικών δράσεων του προσωπικού των μουσείων σε θέματα αναπηρίας από φορείς όπως το Υπουργείο Πολιτισμού, άλλους φορείς ή δράσεις που έχουν υλοποιηθεί στο πλαίσιο προγραμμάτων (ενδεικτικά: Argyropoulos κ.ά. 2016· Καστρινάκη 2004· Νανιόπουλος & Μαρκή 2004· Υπουργείο Πολιτισμού 2004). Ωστόσο, δεν υπάρχει μια συστηματική πολιτική στο ζήτημα αυτό ενώ περισσότερες δυσκολίες φαίνεται πως αντιμετωπίζουν τα μουσεία της επαρχίας (Kanari & Argyropoulos 2014). Επιπλέον, οι σχετικές επιμορφωτικές δράσεις φαίνεται πως παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές ως προς το είδος, τη συστηματικότητα, τη συχνότητα, την εμβέλεια, τη διάρκεια, το περιεχόμενο και τη δυνατότητα γενικότερα επικαιροποίησης της γνώσης και της πληροφόρησης του

προσωπικού των μουσείων για θέματα αναπηρίας και προσβασιμότητας. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο των σύγχρονων τάσεων και αναδυόμενων αναγκών σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε το Πρόγραμμα επιμόρφωσης ΠΕΓΑ «Πολιτισμός/Ειδική Αγωγή» για το οποίο γίνεται εκτενής αναφορά στη συνέχεια.

Μια μελέτη περίπτωσης: Το επιμορφωτικό πρόγραμμα ΠΕΓΑ «Πολιτισμός/Ειδική Αγωγή»

Το Πρόγραμμα «Πολιτισμός/Ειδική Αγωγή» όπως προαναφέρθηκε σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε από το Παιδαγωγικό Τμήμα Ειδικής Αγωγής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας στο πλαίσιο του Προγράμματος Δια Βίου Μάθησης για την Επικαιροποίηση Γνώσεων Αποφοίτων ΑΕΙ (ΠΕΓΑ) σε συνεργασία με τα Παιδαγωγικά Τμήματα Δημοτικής και Προσχολικής Εκπαίδευσης του ίδιου πανεπιστημίου. Συνεργαζόμενα Ιδρύματα ήταν επίσης το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (Τμήμα Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών) και το Πανεπιστήμιο Μακεδονίας (Τμήμα Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής). Το Πρόγραμμα υλοποιήθηκε το 2014-2015 σε τρεις πόλεις - Βόλο, Αθήνα και Θεσσαλονίκη - και περιλάμβανε δύο αυτόνομους κύκλους επιμόρφωσης διάρκειας 150 ωρών ο καθένας.

Σκοπός και φιλοσοφία

Σκοπός του Προγράμματος «Πολιτισμός/Ειδική Αγωγή» (ΠΕΓΑ) ήταν η παροχή εκπαίδευσης και κατάρτισης ατόμων των οποίων οι σπουδές και η εργασία συνδέονται με τομείς που αφορούν στα άτομα με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες και την πρόσβασή τους σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους όπως αρχαιολόγοι, μουσειολόγοι, μουσειοπαιδαγωγοί, αρχιτέκτονες, συντηρητές, εκπαιδευτικοί, κ.ά. και γενικότερα άτομα που εμπλέκονται σε υπηρεσίες που αφορούν στο σχεδιασμό εκθέσεων, εκπαιδευτικών προγραμμάτων και επικοινωνιακών δράσεων μουσείων ή και αρχαιολογικών χώρων.

Τα αφετηριακά θεωρητικά σημεία για τον σχεδιασμό του Προγράμματος «Πολιτισμός/Ειδική Αγωγή» συνοψίζονται στους παρακάτω άξονες:

- «Καθολικός Σχεδιασμός» και πρόσβαση. Η πρόσβαση αποτελεί θεμελιώδη προϋπόθεση για την παροχή ίσων ευκαιριών σε όλους τους ανθρώπους για ισότιμη συμμετοχή σε διαφορετικούς τομείς της κοινωνικής ζωής συμπεριλαμβανομένης και της πολιτιστικής ζωής. Βασικό θεωρητικό πλαίσιο αρχών για τη διασφάλιση της προσβασιμότητας είναι ο «Καθολικός Σχεδιασμός» που αναγνωρίζει τη διαφορετικότητα, προβλέπει και ενσωματώνει διαφορετικές ανάγκες και αποσκοπεί στη δημιουργία ενός περιβάλλοντος φιλικού και εύχρηστου από όλους (Αργυρόπουλος 2010· Πολυχρονίου 2004· UN 2006). Επιπλέον, ο «Καθολικός Σχεδιασμός» ως φιλοσοφία και ως πρακτική που προωθεί τη συμμετοχή θα πρέπει

να εφαρμόζεται σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής και σε διαφορετικούς χώρους (ΕΣΑΜΕΑ 2008), συμπεριλαμβανομένων και των μουσείων.

- Ο κοινωνικός και εκπαιδευτικός ρόλος των μουσείων. Τα μουσεία είναι χώροι διαβίου μάθησης με σημαντική πολιτιστική, εκπαιδευτική και κοινωνική διάσταση που συνδέονται με τον ελεύθερο χρόνο των ατόμων και έχουν ή μπορούν να έχουν σημαντικό ρόλο, μεταξύ άλλων, και στην προώθηση της κοινωνικής ένταξης (Black 2005· Dodd & Sandell 2001· Hooper-Greenhill 2007· Hooper-Greenhill κ.ά. 2000· Νικονάνου 2010· Sandell 2003). Για τα άτομα με αναπηρία - όπως και για όλους τους ανθρώπους- η πρόσβαση και η συμμετοχή στην πολιτιστική ζωή αποτελεί αναπόσπαστο μέρος και προϋπόθεση για την κοινωνική ένταξη και την πλήρη συμμετοχή στην κοινωνική ζωή (EBU 2012· Fertier 2004). Ωστόσο, τα άτομα με αναπηρία αντιμετωπίζουν ποικίλους φραγμούς πρόσβασης στα μουσεία οι οποίοι όπως επισημαίνει ο Weisen (2008:247) είναι «πολυδιάστατοι», «αλληλοεξαρτώμενοι» και «ρευστοί» σε μία κοινωνία που αλλάζει και εξελίσσεται με ταχύτατους ρυθμούς.

Με βάση τα παραπάνω γίνεται φανερό η αναγκαιότητα διεπιστημονικής προσέγγισης για τη διασφάλιση της προσβασιμότητας. Η πολυδιάστατη φύση των φραγμών πρόσβασης, η ανομοιογένεια της αναπηρίας, οι κοινωνικές και εκπαιδευτικές αλλαγές, οι εξελίξεις στην επιστήμη και στην τεχνολογία αλλά και η σημασία της διεπιστημονικής συνεργασίας για τη δημιουργία ενός *μουσείου για όλους* (Coxall 2006), αποτέλεσαν βασικά κριτήρια για τον σχεδιασμό του περιεχομένου του προγράμματος ΠΕΓΑ «Πολιτισμός/Ειδική Αγωγή» και τον συνδυασμό σύγχρονων προσεγγίσεων τόσο από τον χώρο της Ειδικής Εκπαίδευσης όσο και από το χώρο του πολιτισμού και των μουσείων. Όπως θα φανεί και στη συνέχεια, ο διεπιστημονικός χαρακτήρας του προγράμματος και η σύζευξη αυτών των σύγχρονων προσεγγίσεων πραγματοποιήθηκε με την οργάνωση του περιεχομένου του προγράμματος επιμόρφωσης σε ενότητες που κάλυπταν ένα ευρύ φάσμα θεμάτων από διαφορετικούς επιστημονικούς τομείς και με τη συμμετοχή διδασκόντων διαφορετικών ειδικοτήτων.

Περιεχόμενο

Με βάση τους παραπάνω θεωρητικούς άξονες οργανώθηκε ένα κοινό corpus μαθημάτων (ενιαίο syllabus) για τις επιμορφωτικές δράσεις που πραγματοποιήθηκαν σε όλα τα συνεργαζόμενα ιδρύματα. Στον σχεδιασμό του προγράμματος μαθημάτων και των θεματικών ενοτήτων δόθηκε έμφαση και στο προφίλ των συμμετεχόντων. Όπως επισημαίνει η Caillet (2011), η οργάνωση και η ανάπτυξη των μαθησιακών-θεματικών ενοτήτων ενός προγράμματος πρέπει να γίνεται με κριτήριο τις γνώσεις που χρειάζονται οι επιμορφούμενοι κατά τη διάρκεια της επαγγελματικής τους ζωής. Αυτές οι ενότητες πρέπει να αξιολογούνται ως ανταποδοτικές για την καριέρα του ατόμου και να επιτρέπουν στους επαγγελματίες να βελτιώσουν την ποιότητα της εργασίας τους. Τα

παραπάνω έχουν ιδιαίτερη σημασία για τον χώρο των μουσείων αν λάβουμε υπόψη τον κοινωνικό και εκπαιδευτικό ρόλο των μουσείων, τις διαφορετικές επιστημονικές ειδικότητες που εμπλέκονται σε ποικίλες δράσεις και λειτουργίες των μουσείων, τις σύγχρονες εξελίξεις σε διαφορετικούς επιστημονικούς τομείς αλλά και τη διαφορετικότητα των επισκεπτών των μουσείων. Έτσι, η δομή και το περιεχόμενο του Προγράμματος ΠΕΓΑ «Πολιτισμός/Ειδική Αγωγή» βασίστηκε στη διεπιστημονική προσέγγιση και στον συνδυασμό θεωρητικών μαθημάτων και βιωματικών εργαστηρίων. Αναλυτικότερα διαμορφώθηκαν οκτώ θεματικές ενότητες (ΘΕ) οι οποίες παρουσιάζονται συνοπτικά παρακάτω.

Πίνακας 1: Οι θεματικές ενότητες του προγράμματος Πολιτισμός/Ειδική Αγωγή

1. Ειδική Αγωγή: Γενικά χαρακτηριστικά ατόμων με αναπηρίες ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες 2. Βασικές αρχές επικοινωνιακής και εκπαιδευτικής προσέγγισης στα άτομα με αναπηρίες ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες 3. Η φυσική και πληροφοριακή πρόσβαση των ατόμων με αναπηρίες ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες σε χώρους πολιτισμού & εκπαίδευσης 4. Η αμφίδρομη σχέση επισκέπτη και χώρων πολιτισμού: Ξενάγηση & Αρχιτεκτονική 5. Βιωματικά Εργαστήρια: Τεχνικές Συνοδείας και Επικοινωνίας 6. Σχεδιασμός προσαρμογών και διαφοροποιήσεων για τα άτομα με αναπηρίες ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες 7. Εφαρμογές διαφοροποιημένων προγραμμάτων για άτομα με αναπηρίες ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες: Σύγχρονοι προβληματισμοί και προοπτικές 8. Βιωματικά εργαστήρια: σχεδιασμός υλικού μουσειακών εκπαιδευτικών προγραμμάτων

ΘΕ1. Ειδική Αγωγή: Γενικά χαρακτηριστικά ατόμων με αναπηρίες ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες

Η πρώτη θεματική ενότητα περιλάμβανε μαθήματα σχετικά με την έννοια της ένταξης που αποτελεί σύγχρονο κοινωνικό ζητούμενο το οποίο έχει αποτελέσει αντικείμενο πολλών μελετών και αντίστοιχων πρακτικών και στο χώρο των μουσείων (Hooper-Greenhill κ.ά. 2000· Sandell 2003). Στη συνέχεια τα μαθήματα επικεντρώθηκαν στον προσδιορισμό και τα χαρακτηριστικά ατόμων με αναπηρία όπως στα χαρακτηριστικά των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης, των βαρήκων και κωφών ατόμων, των ατόμων στο φάσμα του αυτισμού, των ατόμων με νοητική καθυστέρηση, των ατόμων με ειδικές μαθησιακές δυσκολίες και τέλος των ατόμων με κινητικές δυσκολίες.

ΘΕ2. Βασικές αρχές επικοινωνιακής και εκπαιδευτικής προσέγγισης στα άτομα με αναπηρίες ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες

Οι επικοινωνιακές δεξιότητες του προσωπικού των μουσείων είναι συχνά μια θεματική που περιλαμβάνεται στα προγράμματα επιμόρφωσης. Η υιοθέτηση μέσω επικοινωνίας

και μεθόδων για διαφορετικές ομάδες κοινού είναι μια σύγχρονη απαίτηση στην οποία το προσωπικό των μουσείων καλείται να ανταποκριθεί (Caillet 2011). Στην παρούσα θεματική ενότητα τα μαθήματα επικεντρώθηκαν σε ζητήματα επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης με άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης, με κωφά και βαρήκοα άτομα, με άτομα στο φάσμα του αυτισμού, με νοητική καθυστέρηση, με άτομα με ειδικές μαθησιακές δυσκολίες και τέλος με άτομα με κινητικές δυσκολίες.

ΘΕ3. Η φυσική και πληροφοριακή πρόσβαση των ατόμων με αναπηρίες ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες σε χώρους πολιτισμού & εκπαίδευσης

Η θεματική αυτή ενότητα περιλάμβανε ποικίλες πτυχές της πρόσβασης όπως η φυσική πρόσβαση και η εφαρμογή των αρχών του Καθολικού Σχεδιασμού για την πρόσβαση σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους, η πρόσβαση στην πληροφορία και η ψηφιακή πρόσβαση. Έμφαση δόθηκε στον ρόλο της υποστηρικτικής τεχνολογίας που αποτελεί σημαντικό κεφάλαιο έρευνας και εφαρμογών με στόχο να κάνει τις δραστηριότητες των ατόμων με αναπηρία πιο προσιτές αντισταθμίζοντας τους λειτουργικούς περιορισμούς που έχουν. Έγινε αναφορά στα ψηφιακά μέσα στη Μουσειοπαιδαγωγική και στο ρόλο τους για τα άτομα με αναπηρίες ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Τέλος τα μαθήματα της συγκεκριμένης ενότητας ολοκληρώθηκαν με αναφορά στα εκπαιδευτικά προγράμματα και στην οργάνωση προσβάσιμων εκθέσεων για άτομα με αναπηρίες σε μουσεία και σε αρχαιολογικούς χώρους με παραδείγματα από την ελληνική πραγματικότητα. Απώτερος στόχος ήταν η κατανόηση της καθολικής πρόσβασης των ατόμων με αναπηρίες ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους.

ΘΕ4. Η αμφίδρομη σχέση επισκέπτη και χώρων πολιτισμού: Ξενάγηση & Αρχιτεκτονική

Η τέταρτη θεματική ενότητα επικεντρώθηκε σε ζητήματα σχετικά με το χώρο και τη ξενάγηση ατόμων με αναπηρίες σε χώρους πολιτισμού. Τα μαθήματα περιλάμβαναν ζητήματα σχετικά με τους νοητικούς χάρτες και την ξενάγηση των ατόμων με οπτικές αναπηρίες καθώς επίσης και ζητήματα αρχιτεκτονικής του χώρου και εκπαίδευσης. Επίσης, στην ενότητα αυτή έγινε παρουσίαση βασικών ζητημάτων για την προσπελασιμότητα των μνημείων και των αρχαιολογικών χώρων. Τέλος, η ενότητα αυτή περιλάμβανε μαθήματα σχετικά με τη δυναμική της ξενάγησης και τις διαστάσεις της για τα άτομα με αναπηρίες ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Και στις περιπτώσεις αυτές τα παραδείγματα που χρησιμοποιήθηκαν προέρχονταν από σχετικές πρωτοβουλίες στον ελληνικό χώρο.

ΘΕ5. Βιωματικά Εργαστήρια: Τεχνικές Συνοδείας και Επικοινωνίας

Τα βιωματικά εργαστήρια που έγιναν στην πέμπτη θεματική ενότητα είχαν ως στόχο οι επιμορφούμενοι να ενημερωθούν και να εκπαιδευθούν στις τεχνικές που χρησιμοποιούνται για τη συνοδεία ενός τυφλού ατόμου από εξειδικευμένους

επαγγελματίες του χώρου, δηλαδή εκπαιδευτές κινητικότητας και προσανατολισμού (βλ. Εικόνα 1).

Εικόνα 1. Βιωματικό εργαστήριο για τις βασικές αρχές συνοδείας ατόμων με αναπηρία όρασης.

ΘΕ6. Σχεδιασμός προσαρμογών και διαφοροποιήσεων για τα άτομα με αναπηρίες ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες

Η διαφοροποίηση είναι μια εκπαιδευτική προσέγγιση που αναγνωρίζει την ανομοιογένεια των ατόμων και τους διαφορετικούς τρόπους που μαθαίνουν. Όπως επισημαίνει ο Αργυρόπουλος (2013:28):

Η διαφοροποίηση αποτελεί μια πολυπαραγοντική διαδικασία, η οποία αναδιαμορφώνεται συνεχώς υπό το πρίσμα των θεωριών, των κοινωνικών αλλαγών, των εφαρμογών της τεχνολογίας και της ερευνητικής τεκμηρίωσης.

Σε αυτή τη θεματική ενότητα οι επιμορφούμενοι παρακολούθησαν μαθήματα σχετικά με τις γενικές αρχές διαφοροποίησης και στη συνέχεια τα μαθήματα επικεντρώθηκαν στο ρόλο της διαφοροποίησης για άτομα με οπτικές αναπηρίες, για κωφά και βαρήκοα άτομα, για άτομα στο φάσμα του αυτισμού, για άτομα με νοητική καθυστέρηση, για άτομα με ειδικές μαθησιακές δυσκολίες και για άτομα με κινητικές δυσκολίες.

ΘΕ7. Εφαρμογές διαφοροποιημένων προγραμμάτων για άτομα με αναπηρίες ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες: Σύγχρονοι προβληματισμοί και προοπτικές

Η έβδομη θεματική ενότητα ήταν μια ιδιαίτερα σημαντική και καινοτόμα ενότητα κατά την οποία οι επιμορφούμενοι είχαν τη δυνατότητα να ενημερωθούν και να

παρακολουθήσουν ποικίλες εφαρμογές διαφοροποιημένων προγραμμάτων για άτομα με οπτικές αναπηρίες, για βαρήκοα και κωφά άτομα, για άτομα στο φάσμα του αυτισμού, για άτομα με νοητική καθυστέρηση, για άτομα με ειδικές μαθησιακές δυσκολίες και για άτομα με κινητικές δυσκολίες. Απώτερος στόχος της θεματικής αυτής ενότητας ήταν η κατανόηση των αρχών της διαφοροποίησης και οι δυνατότητες εφαρμογής της σε διαφορετικά μαθησιακά περιβάλλοντα.

ΘΕ8. Βιωματικά εργαστήρια: σχεδιασμός υλικού μουσειακών εκπαιδευτικών προγραμμάτων

Η τελευταία θεματική ενότητα αφορούσε τον σχεδιασμό προσβάσιμου μουσειακού εκπαιδευτικού υλικού για τα άτομα με αναπηρία όρασης. Οι επιμορφούμενοι συμμετείχαν σε μια σειρά βιωματικών εργαστηρίων μέσα από τα οποία κατανόησαν την σημαντικότητα της ύπαρξης προσβάσιμου υλικού στα μουσεία, έμαθαν για τις μεθόδους παραγωγής τους και τέλος συμμετείχαν ενεργά και οι ίδιοι στη δημιουργία συγκεκριμένων τύπων προσβάσιμου εκπαιδευτικού υλικού (βλ. Εικόνες 2 και 3).

Εικόνες 2 & 3.

Βιωματικά εργαστήρια για τη δημιουργία απτικού υλικού και προσβάσιμου εκπαιδευτικού υλικού.

Τα βιωματικά εργαστήρια αυτής της θεματικής ενότητας πραγματοποιήθηκαν στους χώρους των συνεργαζόμενων ιδρυμάτων αλλά και στους χώρους άλλων φορέων όπως στο Κέντρο Εκπαίδευσης και Αποκατάστασης Τυφλών, Παράρτημα Θεσσαλονίκης (ΚΕΑΤ), και στο Κέντρο Εκπαίδευσης και Αποκατάστασης Τυφλών (ΚΕΑΤ) στην Αθήνα.

Στρατηγικός σχεδιασμός και υλοποίηση

Ο σχεδιασμός του Προγράμματος στηρίχτηκε σε ένα υβριδικό μοντέλο διδασκαλίας με συνδυασμό μαθημάτων δια ζώσης (παραδοσιακό μοντέλο διδασκαλίας) και εξ αποστάσεως (μοντέλο τηλε-εκπαίδευσης) (Σοφός, Κώστας & Παράσχου 2015). Τα εξ

αποστάσεως μαθήματα γίνονταν μέσω τηλεκπαίδευσης σε αίθουσες τηλεδιάσκεψης των υφιστάμενων δομών των ιδρυμάτων που συμμετείχαν στο Πρόγραμμα. Η διδασκαλία σε συνδυασμό με την εποπτεία και την ασύγχρονη επικοινωνία συνέβαλαν σε ένα δίκτυο συνεργασίας και άμεσης ανατροφοδότησης. Από τα θετικά στοιχεία του μικτού μοντέλου διδασκαλίας είναι ότι οι επιμορφούμενοι μπορούν να παρακολουθήσουν μαθήματα που γίνονται μακριά από τον τόπο διαμονής τους και να έχουν συγχρόνως την ανατροφοδότηση που χρειάζονται με αποτέλεσμα να αναπτύσσεται ένας εποικοδομητικός διάλογος, να αποσαφηνίζονται απορίες και να δημιουργούνται σχέσεις συνεργασίας (Caillet 2011).

Η υλοποίηση του Προγράμματος εμπλουτίστηκε με βιωματικά εργαστήρια πέραν των διαλέξεων με θέματα όπως προσαρμογή εκπαιδευτικού υλικού, σεμινάρια κινητικότητας και προσανατολισμού και επισκέψεις σε μουσεία (Αργυρόπουλος, Χαμονικολάου & Κανάρη 2015). Βιωματικά εργαστήρια πραγματοποιήθηκαν και σε μουσεία και μνημεία όπως για παράδειγμα στο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, στο Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, στο Ολυμπιακό Μουσείο και στη Ροτόντα στη Θεσσαλονίκη, στο Μουσείο Πλινθοκεραμοποιίας Ν. & Σ. Τσαλαπάτα στο Βόλο, στο Μουσείο Κοσμήματος Ηλία Λαλαούνη και στο Μουσείο Τηλεπικοινωνιών ΟΤΕ στην Αθήνα.

Είναι σημαντικό, επίσης, να σημειωθεί ότι οι συμμετέχοντες είχαν την υποχρέωση να εκπονήσουν εργασίες σε θεματικές σχετικές με το περιεχόμενο των μαθημάτων για ζητήματα που αφορούν τον εκπαιδευτικό και κοινωνικό ρόλο των μουσείων και τον σχεδιασμό ποικίλων δράσεων για την ενίσχυση της πρόσβασης των ατόμων με αναπηρία σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους. Οι συμμετέχοντες είχαν τη δυνατότητα επιλογής εργασιών ανάλογα με την ειδικότητα και τα ενδιαφέροντά τους με βάση θέματα που τους είχαν δοθεί (π.χ. σχεδιασμός εκπαιδευτικών προγραμμάτων για άτομα με αναπηρία, ζητήματα σύγχρονης τεχνολογίας, ανάπτυξη εκπαιδευτικού υλικού, κ.λπ.) και έλαβαν σχετική ανατροφοδότηση από τους διδάσκοντες για τις εργασίες τους.

Συζήτηση

Το Πρόγραμμα Επικαιροποίησης Γνώσεων Αποφοίτων ΑΕΙ (ΠΕΓΑ) «Πολιτισμός/Ειδική Αγωγή» συνέβαλε σε έναν σημαντικό τομέα σχετικό με την προσβασιμότητα των ατόμων με αναπηρία σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους που είναι η επιμόρφωση του προσωπικού των μουσείων (Council for Museums, Archives and Libraries 2001· Καστρινάκη 2004· McGinnis 1999· Partington-Sollinger & Morgan 2011), παρέχοντας ένα υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης και κατάρτισης σε άτομα που εργάζονται ή μπορούν να εργαστούν σε μουσεία της χώρας μας. Παράλληλα μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι ήταν μια πρωτοβουλία εναρμονισμένη με τα αιτήματα των ατόμων με αναπηρία για ισότιμη κοινωνική συμμετοχή και πρόσβαση σε χώρους πολιτισμού όπως αυτά εκφράζονται και

διατυπώνονται σε ποικίλες διεθνείς συμβάσεις για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων και των ίσων ευκαιριών των ατόμων με αναπηρία (United Nations 2006), αλλά και στην ανάγκη των μουσείων να ανταποκριθούν στη διαφορετικότητα των επισκεπτών τους για την πραγμάτωση του εκπαιδευτικού και κοινωνικού τους ρόλου.

Αξιοποιώντας το πλαίσιο του συγκεκριμένου Προγράμματος Δια Βίου Μάθησης (ΠΕΓΑ), το πρόγραμμα αυτό μπορεί να χαρακτηριστεί καινοτόμο από την άποψη ότι για πρώτη φορά πραγματοποιήθηκε μια επιμορφωτική δράση σε θέματα αναπηρίας και προσβασιμότητας σε χώρους πολιτισμού με αυτή τη διάρκεια και εμβέλεια, με διεπιστημονικό περιεχόμενο αλλά και με διαδικασίες αξιολόγησης. Σημαντικά στοιχεία, επίσης, του προγράμματος ΠΕΓΑ «Πολιτισμός/Ειδική Αγωγή» ήταν η παράλληλη επιμόρφωση σε διαφορετικά ιδρύματα και σε τρεις διαφορετικές πόλεις με το ίδιο corpus μαθημάτων. Το στοιχείο αυτό έδωσε τη δυνατότητα σε ανθρώπους και επαρχιακών περιοχών να παρακολουθήσουν το πρόγραμμα και παράλληλα δημιούργησε συνθήκες επικοινωνίας μεταξύ των συμμετεχόντων μέσα από ένα δίκτυο συνεργασίας και αλληλοενημέρωσης ενώ η δομή και η οργάνωση του προγράμματος έδωσε τη δυνατότητα σε όλους τους εμπλεκόμενους για γόνιμο διάλογο, προβληματισμό και ανατροφοδότηση. Η συμμετοχή διδασκόντων από διαφορετικούς επιστημονικούς τομείς, ο συνδυασμός θεωρητικών εισηγήσεων και βιωματικών εργαστηρίων αλλά και η υλοποίηση εργαστηρίων σε μουσεία, μνημεία και άλλους εκπαιδευτικούς χώρους ήταν μερικά από τα στοιχεία που αξιολογήθηκαν θετικά από τους συμμετέχοντες. Η συνεργασία μεταξύ διαφορετικών ανθρώπων και φορέων, η αναγκαιότητα επικαιροποίησης της γνώσης, η διεπιστημονική προσέγγιση και η ανάγκη για την ανάπτυξη συνεργασιών είναι μερικά από τα στοιχεία που τονίστηκαν από τους συμμετέχοντες. Ενδεικτικό είναι το παρακάτω σχόλιο:

Διαπίστωσα τη σημαντικότητα της στενής συνεργασίας όλων των φορέων και ειδικοτήτων για την δημιουργία ανοιχτών και προσβάσιμων χώρων πολιτισμού και την παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού για άτομα με αναπηρίες ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Σε τυχόν μελλοντική μου συνεργασία με κάποιον φορέα αντίστοιχο για την παραγωγή και σχεδιασμό εκπαιδευτικού υλικού θα αντλήσω στοιχεία και αναφορές από το υλικό και το σύνολο της εμπειρίας που μου παρείχε το πρόγραμμα.

Είναι σημαντικό επίσης να σημειωθούν τόσο η απήκηση του προγράμματος σε επίπεδο ζήτησης και αριθμού αιτήσεων όσο και η ενεργητική συμμετοχή και το ενδιαφέρον που έδειξαν οι συμμετέχοντες κατά τη διάρκεια του προγράμματος. Το αίτημα για επανάληψη παρόμοιων προγραμμάτων και η επιθυμία των συμμετεχόντων να λειτουργήσουν πολλαπλασιαστικά στους χώρους εργασίας τους είναι επίσης ένα σημαντικό θετικό στοιχείο του Προγράμματος. Ενδεικτικό είναι το παρακάτω σχόλιο:

Θα ήθελα να μεταφέρω και την επιθυμία άλλων συναδέλφων που ανήκουν τόσο στο επιστημονικό όσο και στο φυλακτικό προσωπικό του μουσείου για περαιτέρω επιμόρφωση στον τομέα της Ειδικής Αγωγής. Στο βαθμό που μπορώ θα συμβάλλω προς την κατεύθυνση αυτή, όπως ήδη μου ζητήθηκε από τους συναδέλφους, ευχόμενη η γνώση να πολλαπλασιαστεί και να εφαρμοστεί.

Τα παραπάνω επιβεβαιώνουν την ανάγκη οργάνωσης της επιμόρφωσης του προσωπικού των μουσείων σε συστηματική και πιο διευρυμένη βάση ώστε να μπορούν να καλυφθούν οι ανάγκες και οι απαιτήσεις ατόμων με διαφορετικές ειδικότητες, από διαφορετικές γεωγραφικές περιοχές της χώρας και από διαφορετικούς χώρους πολιτιστικής αναφοράς. Η επιμόρφωση του προσωπικού των μουσείων σε θέματα αναπηρίας παράλληλα με άλλες δράσεις, παροχές και υποδομές προσβασιμότητας είναι απαραίτητο να ενταχθεί στο πλαίσιο μιας συστηματικής πολιτικής πολιτισμού που δε θα εξαντλείται σε αποσπασματικές ενέργειες και πρωτοβουλίες και θα προωθεί την ισότιμη πρόσβαση και συμμετοχή όλων στον πολιτισμό χωρίς διακρίσεις και αποκλεισμούς.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Αργυρόπουλος, Β. (2010). Το ζήτημα της πρόσβασης των ατόμων με αναπηρία στον μουσειακό χώρο. Στο Μπ. Βέμη & Ει. Νάκου (Επιμ.), *Μουσεία και εκπαίδευση* (σ. 309-317). Αθήνα: Νήσος.
- Αργυρόπουλος, Β. & Κανάρη, Χ. (2011). Μουσεία και άτομα με οπτικές αναπηρίες: Μια ιδιότυπη μορφή κοινωνικού αποκλεισμού. Στο Α. Μουταβελής (Επιμ.), *Η ειδική αγωγή αφετηρία εξελίξεων στην επιστήμη και στην πράξη*. (Τόμ. Β΄) (σ. 366-374). Πρακτικά Συνεδρίου. Αθήνα 15-18.04.2010. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Αργυρόπουλος, Β. (2013). Διαφοροποίηση και διαφοροποιημένη διδασκαλία: Θεωρητικό υπόβαθρο και βασικές αρχές. Στο Σ. Παντελιάδου & Δ. Φιλιππάτου (Επιμ.) *Διαφοροποιημένη διδασκαλία. Θεωρητικές προσεγγίσεις και εκπαιδευτικές πρακτικές* (σ. 27- 59). Αθήνα: Πεδίο.
- Αργυρόπουλος, Β., Χαμονικολάου, Σ. & Κανάρη, Χ. (Επιμ) (2015). *Πολιτισμός / Ειδική Αγωγή. Η πρόσβαση των ατόμων με αναπηρίες ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον των μουσείων και των αρχαιολογικών χώρων*. Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Argyropoulos, V., Nikolaraizi, M., Kanari, Ch. & Chamonikolaou, S. (2016). Education and access of students with visual disabilities to culture: Redefining the role of museums. *International Conference of Education and New Developments 2016*. Conference Proceedings. Ljubljana, Slovenia 12-14.06.2016 (p. 374-378). World Institute for Advanced Research and Science.

- Black, G. (2005). *The Engaging Museum. Developing museums for visitor involvement*. London & New York: Routledge.
- Γκαζή, Α. (2004). «Μουσεία για τον 21ο αιώνα», *Τετράδια Μουσειολογίας*, 1, 3-12.
- Caillet, E. (2011). Which competencies for visitor services specialists? A French perspective. Στο J. Legget (Επιμ.), *Staff and Training in Regional Museums* (p. 137-146). International Committee for Regional Museums (ICR) & International Committee for the Training of Personnel (ICTOP). Paris: ICOM. Ανάκτηση 10.4.2016 από: [file:///C:/Users/User/Desktop/StaffAndTraining_WEB%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Desktop/StaffAndTraining_WEB%20(1).pdf)
- Council for Museums, Archives and Libraries (2001). *Disability Directory for Museums and Galleries*. London: The Council for Museums, Archives and Libraries. Ανάκτηση 15.6.2016 από: <http://www.accessibletourism.org/resources>
- Coxall, H. (2006). Open minds: Inclusive practices. Στο H. H. Genoways (Επιμ.), *Museum Philosophy for the Twenty-First Century* (σ. 139-149). United States: Altamira Press.
- Dodd, J. & Sandell, R. (1998). *Building Bridges. Guidance for museums and galleries on developing new audiences*. London: Museums and Galleries Commission.
- Dodd, J. & Sandell, R. (Επιμ.) (2001). *Including Museums. Perspectives on museums, galleries and social inclusion*. Leicester: Research Centre for Museums and Galleries, Department of Museum Studies, University of Leicester. Ανάκτηση 15.5.2016 από: <https://www2.le.ac.uk/departments/museumstudies/rcmg/projects/small-museums-and-social-inclusion/Including%20museums.pdf>
- Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία (ΕΣΑΜΕΑ) (2008). *Σχεδιάζοντας πολιτική σε θέματα αναπηρίας. Εγχειρίδιο εκπαιδευόμενου*. Αθήνα: ΕΣΑΜΕΑ. Ανάκτηση 15.6.2016 από: <http://repository.Edulll.gr/Edulll/handle/10795/1050>
- European Blind Union (EBU) (2012). *EBU Access to Culture Survey 2012. Mapping current levels of accessibility to cultural venues and activities in Europe*. Ανάκτηση 12.12.2016 από: http://www.kulttuuriakaille.info/doc/research_and_reports/European_Blind_Union_Access_to_Culture_report.pdf
- Hooper-Greenhill, Ei. (Ed.) (1999). *The Educational Role of the Museum*. London: Routledge.
- Hooper-Greenhill, Ei, Sandell, R, Moussouri, T. & O’Riain, H. (2000). *Museums and Social Inclusion - The GLLAM report*. Leicester: Research Centre for Museums and Galleries, Department of Museum Studies, University of Leicester. Ανάκτηση 27.12.2016 από: <https://www2.le.ac.uk/departments/museumstudies/rcmg/projects/museums-and-social-inclusion-the-gllam-report/GLLAM%20Interior.pdf>
- Hooper-Greenhill, Ei. (2007). *Museums and Education. Purpose, pedagogy, performance*. London: Routledge.

- Horjan, G. (2011). Towards the education we really need in regional museums. Στο J. Legget (Επιμ.), *Staff and Training in Regional Museums* (σ. 13-15). International Committee for Regional Museums (ICR) & International Committee for the Training of Personnel (ICTOP). Paris: ICOM. Ανάκτηση 10.4.2016 από: [file:///C:/Users/User/Desktop/StaffAndTraining_WEB%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Desktop/StaffAndTraining_WEB%20(1).pdf)
- Fertier, A. (2004). EUCREA International: Πολιτική, στόχοι και προγράμματα δράσης. Στο Α. Τσιτούρη (Επιμ.), *Πρόσβαση ατόμων με αναπηρία σε χώρους πολιτισμού και αθλητισμού* (σ. 70-75). Πρακτικά Συνεδρίου. Θεσσαλονίκη 30.10.-1.11.2003. Αθήνα: ΥΠΠΟ.
- Kanari, H. & Argyropoulos, V. (2014). "Museum educational programmes for children with visual disabilities", *The International Journal of the Inclusive Museum*, 6 (3), 13-24.
- Καστρινάκη, Κ. (2004). Επιμόρφωση προσωπικού υποδοχής σε μουσεία και πολιτιστικούς χώρους. Στο Α. Τσιτούρη (Επιμ.), *Πρόσβαση ατόμων με αναπηρία σε χώρους πολιτισμού και αθλητισμού* (σ. 238-241). Πρακτικά Συνεδρίου. Θεσσαλονίκη 30.10.-1.11.2003. Αθήνα: ΥΠΠΟ.
- Μούλιου, Μ. & Μπούνια, Α. (1999). «Μουσείο και επικοινωνία», *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 72, 42.
- McGinnis, R. (1999). The disabling society. Στο Eι. Hooper-Greenhill (Επιμ.), *The Educational Role of the Museum* (σ. 278-287). London: Routledge.
- Νάκου, Ει. (2001). *Μουσεία: Εμείς, τα πράγματα και ο πολιτισμός*. Αθήνα: Νήσος.
- Νάκου, Ει. (2010). Το μουσείο ως χώρος συνάντησης ποικίλων εκπαιδευτικών αντιλήψεων και πρακτικών: Γενικές παρατηρήσεις με βάση έρευνα σε πανεπιστήμια και μουσεία της χώρας μας. Στο Μπ. Βέμη & Ει. Νάκου (Επιμ.), *Μουσεία και εκπαίδευση* (σ. 319-333). Αθήνα: Νήσος.
- Νανιόπουλος, Α. & Μαρκή, Ε. (2004). Προσβασιμότητα και αντιληπτικότητα μνημείων και αρχαιολογικών χώρων από εμποδιζόμενα άτομα. Προκαταρκτική διερεύνηση εφαρμογής μιας μεθοδολογίας στους χώρους ευθύνης της 9ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων. Στο Α. Τσιτούρη (Επιμ.), *Πρόσβαση ατόμων με αναπηρία σε χώρους πολιτισμού και αθλητισμού* (σ. 126-131). Πρακτικά Συνεδρίου. Θεσσαλονίκη 30.10.-1.11.2003. Αθήνα: ΥΠΠΟ.
- Νικονάνου, Ν. (2010). *Μουσειοπαιδαγωγική. Από τη θεωρία στην πράξη*. Αθήνα: Πατάκης.
- Οικονόμου, Μ. (2003). *Μουσείο: Αποθήκη ή ζωντανός οργανισμός; Μουσειολογικοί προβληματισμοί και ζητήματα*. Αθήνα: Κριτική.
- Πολυχρονίου, Ι. (2004). Σχεδιασμός προσβάσιμων δημόσιων και πολιτιστικών κτιρίων. Στο Α. Τσιτούρη (Επιμ.), *Πρόσβαση ατόμων με αναπηρία σε χώρους πολιτισμού και αθλητισμού* (σ. 80-85). Πρακτικά Συνεδρίου. Θεσσαλονίκη 30.10.-1.11.2003. Αθήνα: ΥΠΠΟ.

- Partington-Sollinger, Z. & Morgan, A. (2011). *Shifting Perspectives. Opening up museums and galleries to blind and partially sighted people*. CultureLink. RINB, MLA. Ανάκτηση 15.6.2016 από:
http://www.google.gr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&cad=rja&uact=8&ved=0CDgQFjAD&url=http%3A%2F%2Fg3ict.org%2Fdownload%2Fp%2FfileId_854%2FproductId_175&ei=AcQSVfS1FcyBUbv6gFg&usg=AFQjCNE8neEla3ru5C1YeSM5khgyBINwog
- Reich, C., Lindgren-Streicher, A., Beyer, M., Levent, N., Pursley, J. & Mesiti, L.A. (2011). *Speaking out on Art and Museums: A study on the needs and preferences of adults who are blind or have low vision*. Report. Museum of Science, Boston & Art Beyond Sight. Ανάκτηση 20.6.2016 από:
https://www.imamuseum.org/sites/default/files/attachments/IMA_ABS_Speaking_Out_on_Art_and_Museums_Report_1.pdf
- Ruge, A. (2011). Professors and practitioners - Theory and practice. Στο J. Legget (Επιμ.), *Staff and Training in Regional Museums* (σ. 19-22). International Committee for Regional Museums (ICR) & International Committee for the Training of Personnel (ICTOP). Paris: ICOM. Ανάκτηση 10.4.2016 από:
[file:///C:/Users/User/Desktop/StaffAndTraining_WEB%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Desktop/StaffAndTraining_WEB%20(1).pdf)
- Sandell, R. (2003). “Social inclusion, the museum and the dynamics of sectoral change”, *Museum and Society*, 1(1), 45-62.
- Sandell, R. & Dodd, J. (2010). Activist practice. Στο R. Sandell, J. Dodd & R. Garland-Thomson (Επιμ.), *Re-presenting Disability. Activism and agency in the museum* (σ. 3-22). London: Routledge.
- Σοφός, Α., Κώστας, Α. & Παράσχου, Β. (2015). *Online εξ αποστάσεως εκπαίδευση. Από τη θεωρία στην πράξη*. ΣΕΑΒ. Ανάκτηση 20.6.2017 από:
file:///C:/Users/User/Desktop/whole_book_final_pdf.pdf
- Τσιτούρη, Α. (Επιμ.) (2004). *Πρόσβαση ατόμων με αναπηρία σε χώρους πολιτισμού και αθλητισμού*. Πρακτικά Συνεδρίου. Θεσσαλονίκη 30.10.-1.11.2003. Αθήνα: ΥΠΠΟ.
- Τσιτούρη, Α. (2005). «Καθολική πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία σε χώρους πολιτισμού: Πραγματικότητα ή ουτοπία;», *Τετράδια Μουσειολογίας*, 2, 37-42.
- Wapner, J. (2013). “Mission and low vision: A visually impaired museologist’s perspective on inclusivity”, *Disability Studies Quarterly* 33 (3). Ανάκτηση 10.6.2016 από: <http://dsq-sds.org/article/view/3756/3290>
- Weisen, M. (2004). Η πρόσβαση των ατόμων με αναπηρίες σε διαδικτυακούς τόπους σχετικούς με τον πολιτισμό και την εκπαίδευση: Μια διεθνής πρόκληση. Στο Α. Τσιτούρη (Επιμ.), *Πρόσβαση ατόμων με αναπηρία σε χώρους πολιτισμού και αθλητισμού* (σ. 86-92). Πρακτικά Συνεδρίου. Θεσσαλονίκη 30.10. - 1.11.2003. Αθήνα: ΥΠΠΟ.

- Weisen, M. (2008). How accessible are museums today? Στο Η. J. Chatterjee (Επιμ.), *Touch in Museums. Policy and practice in object handling* (σ. 243-252). Oxford-New York: BERG.
- Υπουργείο Πολιτισμού (2004). *Ευρωπαϊκό Έτος ΑμεΑ. Επιμορφωτικά σεμινάρια υπαλλήλων Υπουργείου Πολιτισμού*. Τεύχος περιλήψεων. Αθήνα-Θεσσαλονίκη.
- United Nations (2006). *United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. Ανάκτηση 10.6.2016 από:
<http://www.un.org/esa/socdev/enable/rights/convtexte.htm#convtext>
- Vergo, P. (Ed.) (1989). *New Museology*. London: Reaction Books.

